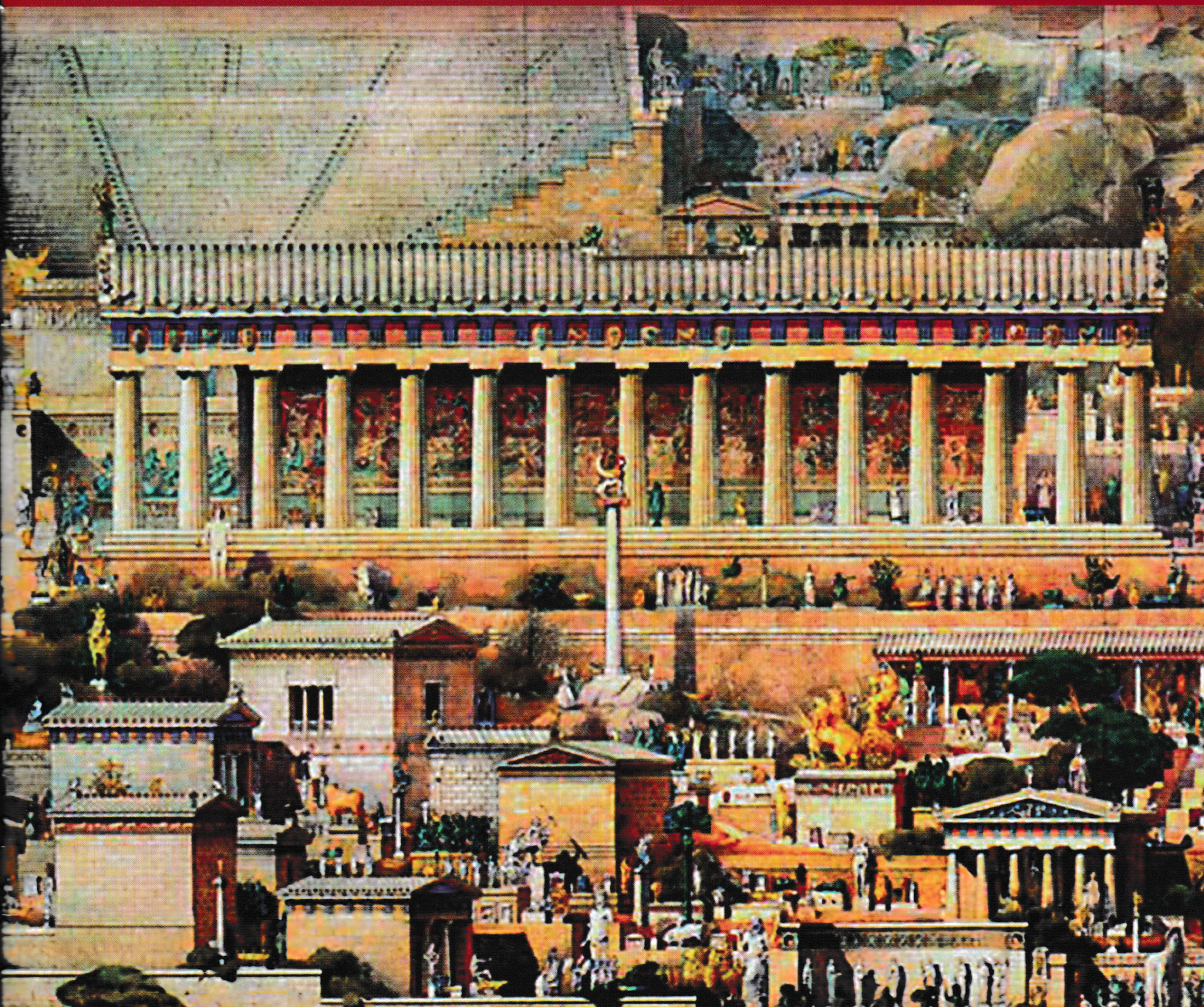

ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ

Επιστροφές Αλκιβιάδου 229
185 36 Πειραιάς

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΕΥΧΟΣ 58 - ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2017

σελ. 4

σελ. 8

σελ. 12

σελ. 16

σελ. 20

- 3 Γνώμη**
Ο Πολιτιστικός τουρισμός ως εναλλακτική μορφή τουρισμού
- 4 Αρχιτεκτονικά**
Το Τραμ στον Πειραιά (ή ένταξη του Πειραιά στο Τραμ;)
Του Γιώργου Γάρδα, Αρχιτέκτονα Μηχανικού - Πολιτικού Μηχανικού Ε.Μ.Π.
- 8 Αρχαιογνωστικά**
Η γέννηση της Μητρόπολης στον Αρχαίο κόσμο: Αθήνα και Ρώμη
Του Γιώργου Σταϊνχάουερ, Αρχαιολόγου - τ. Εφόρου Αρχαιοτήτων
- 12 Ερευνητικά**
2η χιλιετία π.Χ.: Η χώρα του Χάττι (το Βασίλειο των Χετταίων)
και η Αχχιγιάβα (η χώρα των Αχαιών)
Του Κωνσταντίνου Γιαννακού, Δρα Πολιτικού Μηχανικού, Fellow ASCE, Μέλους Εταιρείας Μελέτης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας/ΕΜΑΕΤ.
- 16 Επικαιρικά**
Αρχιτεκτονική Μελέτη Ανάδειξης των Αρχαιοτήτων της Μαρίνας Ζέας
Από το Αρχιτεκτονικό Γραφείο: "Anamorphosis Architects"
- 18 Ματιές στην Πειραιϊκή Ιστορία**
Πειραιϊκή αθλευροβιομηχανία. Πετρόμυλοι και κυλινδρόμυλοι
Του Δημήτρη Κρασονικοδάκη, Αντιπροέδρου Φιλολογικής Στέγης Πειραιά, Προέδρου Ινστιτούτου Πειραιϊκών Ερευνών
- 24 Εν τέλει... Σχολιογραφικά**

“ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

Τριμηνιαία Έκδοση του Συλλόγου “ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΜΟΥΣΕΙΟΥ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΠΕΙΡΑΙΑ”
Αθικιάδου 229, 185 36 Πειραιάς • Τηλ.: 210-42.88.018 - Τηλ. & Φαξ 210-42.88.017

• ΚΩΔ. ΕΝΤΥΠΟΥ 035702 • Τεύχος 58 - Ιανουάριος - Φεβρουάριος - Μάρτιος 2017

ΕΚΔΟΤΗΣ:
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΟΛΥΧΡΟΝΟΠΟΥΛΟΣ
Δερβενακίων 24, 185 45 Πειραιάς,
Τηλ. 210-4060000

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΥΛΗΣ:
ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
Πύλης 75-79, 185 33 Πειραιάς
Τηλ.: 210-4121935

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:
ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΓΑΡΔΑ
ΚΩΣΤΗΣ ΜΑΝΩΛΑΚΗΣ
ΓΕΡ.-ΝΙΚ. ΜΠΟΥΓΑΣ

Το περιοδικό κυκλοφορεί εκτός εμπορίου.
Διανέμεται δωρεάν.

Τα ενυπόγραφα άρθρα δεν εκφράζουν υποχρεωτικά τις
απόψεις του Διοικητικού Συμβουλίου του Συλλόγου.

ΑΤΕΛΙΕ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ: ΓΕΩΡΓΙΑ & ΜΑΡΙΑ - ΕΛΕΝΗ ΜΟΥΡΟΥΣΙΑ Ο.Ε.
Κολλοκοτρώνη 144, 185 36 ΠΕΙΡΑΙΑΣ
Τηλ.: 210-41 82 591, 210-4537521, Φαξ: 210-45 32 911

ΣΗΜΕΙΑ ΔΙΑΘΕΣΗΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ “ΠΕΙΡΑΪΚΟ ΟΡΟΣΗΜΟ”

- Δημαρχείο Πειραιά: Πλ. Κοραή 1
- Αρχαιολογικό Μουσείο Πειραιά: Χαρ. Τρικούπη 31

Βιβλιοπωλεία:

- ΑΙΓΗΣ: Βασ. Γεωργίου Α΄ 11, Πειραιάς
- ΒΙΒΛΙΟΤΟΠΙΑ: Εθνικής Αντιστάσεως 23, Πειραιάς
- ΝΕΟΣ ΚΥΚΛΟΣ: Καραολή & Δημητρίου 43, Πειραιάς
- ΣΤΑΧΥ: Πραξιτέλους 121 και Τσαμαδού 57

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: Τμήμα της ζωγραφικής απεικόνισης των Δελφών. Διαδικτυακή πύλη e-delphi.gr

2η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.: Η ΧΩΡΑ ΤΟΥ ΧΑΤΤΙ (το Βασίλειο των Χετταίων) ΚΑΙ Η ΑΧΧΙΓΙΑΒΑ (η Χώρα των Αχαιών)

Του Κωνσταντίνου Σ. Γιαννακού¹

Στο άρθρο «Ο Τρωικός Πόλεμος, τα Ομηρικά Έπη και οι Αρχαιολογικές Μαρτυρίες», που δημοσιεύθηκε στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού «Πειραϊκό Ορόσημο», αναλύθηκαν κάποιοι από τους λόγους, που έχουν οδηγήσει στη μη ανεύρεση, μέχρι σήμερα, γραπτών μαρτυριών από την Μυκηναϊκή Ελλάδα αλλά και την Τροία, οι οποίες θα βοηθούσαν στην αναζήτηση του ιστορικού πυρήνα στα Έπη του Ομήρου. Ο Όμηρος περιγράφει, ως ποιητής, μόνον σαράντα ημέρες από το δέκατο έτος του Τρωικού Πολέμου. Αντίθετα τονίστηκε ότι θα πρέπει να αναζητηθούν σχετικά ευρήματα (γραπτές μαρτυρίες και αντικείμενα) από την περιβάλλουσα, την Μυκηναϊκή Ελλάδα και την Τροία, περιοχή, δηλαδή ευρήματα κυρίως από τη Χώρα του Χάττι ή το βασίλειο των Χετταίων (στην περιοχή της Μικράς Ασίας) και την Αίγυπτο των Φαραώ. Βέβαια, καθοριστικής σημασίας μαρτυρίες προέρχονται από την Κύπρο (Αλάσιγια στα κείμενα των Χετταίων της 2ης χιλιετίας π.Χ.) κυρίως, αλλά και το Λεβάντε δηλαδή την Εγγύς Ανατολή (Λίβανο, Συρία, Ισραήλ). Προηγουμένως όμως θα πρέπει να περιγράψουμε τι ήταν το βασίλειο της Χώρας του Χάττι (των Χετταίων), που εμφανίστηκε τον 17ο αιώνα και κατέρρευσε στην αρχή του 12ου αιώνα π.Χ.. Στη συνέχεια εξαφανίστηκε από την ιστορική σκηνή (και μάλιστα η ύπαρξή του λησμονήθηκε εντελώς μέχρι τα τέλη του 19ου- αρχές του 20ου αιώνα μ.Χ.), με εξαίρεση κάποια πολύ μικρότερα «Νέο-Χεττιτικά» βασίλεια, στην περιοχή της Συρίας και της Χαναάν μέχρι τον 9ο αιώνα π.Χ.. Οι βασιλείς των Νέο-Χεττιτικών βασιλείων θεωρούσαν τους εαυτούς τους ως διαδόχους των Μεγάλων Βασιλέων της Χώρας του Χάττι, η οποία, πριν από τον 19ο αιώνα μ.Χ., δεν ήταν γνωστό στους επιστήμονες ότι ευρίσκονταν στη Μικρά Ασία.

Έξω από την καμπύλη του ποταμού Άλυος και είκοσι χιλιόμετρα ανατολικά-βορειοανατολικά της Καισάρειας της Καππαδοκίας, των ιστορικών χρόνων, στην Μικρά Ασία, βρίσκεται η Νέα ή Κανές (Εικ.1), η κοιτίδα του λαού, που σήμερα ονομάζουμε Χετταίους, αλλά που αυτοαποκαλούνταν: «ο λαός της Χώρας του Χάττι» ή «Νεσίτες». Στη σύγχρονη βιβλιογραφία επικράτησε να ονομάζονται Χετταίοι, από το αντίστοιχο όνομα στη Βίβλο, που αποδίδεται σ' αυτούς από τους σημερινούς ερευνητές, παρά το γεγονός ότι αυτός ο όρος εμφανίζεται πρώτη φορά πολύ αργότερα (χιττι/hittī, χιττίμ/hittīm: Βίβλος) και αφορά μια μικρή φυλή της Χαναάν στην Παλαιστίνη της Εποχής του Σιδήρου (μετά το 1200/1100 π.Χ.). Υιοθετήθηκε δε από τους επιστήμονες,

λόγω της φωνητικής ομοιότητάς του προς τη «Χώρα του Χάττι», στα κείμενα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού² (1700/1600-1200 π.Χ.).

Στις αρχές έως τα μέσα περίπου του 17ου αιώνα π.Χ. (περί το 1660 π.Χ., σύμφωνα με την λεγόμενη μέση χρονολόγηση [1, σελ. 16]) μια διακριτή ομάδα πληθυσμού Ινδοευρωπαϊκής³ καταγωγής επέβαλε την ανωτερότητά της σε έναν (μη Ινδοευρωπαϊκής καταγωγής) Χαττικό πληθυσμό της κεντρικής Μικράς Ασίας. Κατέστησε δε ως πρωτεύουσα του κράτους τη Χαπούσα, 160 χλμ σε ευθεία γραμμή ανατολικά της σημερινής Άγκυρας (Εικ.1). Ένας αριθμός Χαττικών στοιχείων διατηρήθηκαν στο «Χεττιτικό» πολιτισμό κυρίως στη θρησκεία, στην τέχνη και στην μυθολογία. Επίσης αρκετά ονόματα των Χετταίων «Μεγάλων Βασιλέων» ήσαν Χαττικής προέλευσης και βέβαια η Χαττική κληρονομιά περιλαμβάνεται και στο ίδιο το όνομα με το οποίο ήταν γνωστό το βασίλειο στην εποχή του: Χώρα του Χάττι.

Η Χώρα του Χάττι ήταν πολύγλωσση -λόγω των πολλών λαών που την απάρτιζαν- και συνεπώς πολυφυλετική, κατελάμβανε δε αυξομειούμενη έκταση στην Μικρά Ασία, κατά διάφορες εποχές, στα πεντακόσια περίπου χρόνια διάρκειάς της (μέχρι το 1177 π.Χ. το αργότερο). Στην πρωτεύουσα Χαπούσα ήλθαν στο φως κείμενα, που ήσαν γραμμένα στην Ακκαδική, η οποία ήταν διεθνής διπλωματική γλώσσα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Όμως ήλθαν στο φως και πολυάριθμες πινακίδες γραμμένες σε μία άγνωστη γλώσσα. Η γλώσσα αυτή ήταν η Νεσιτική, «η γλώσσα της Νέσα», της πόλης προέλευσης και πρώτης πρωτεύουσας των Χετταίων, εκτός της καμπύλης του ποταμού Άλυος (Εικ.1), του σημερινού Κιούλτεπε («λόφος της Στάχτης») και καθορίζονταν έτσι από τους χρήστες της, δηλαδή από αυτούς που την ομιλούσαν. Μάλιστα, «το όνομα Χεττιτική, για τη γλώσσα αυτή, έχει μέχρι τώρα τόσο πολύ καθιερωθεί, που δεν είναι δυνατόν να αντικατασταθεί από τον ορθότερο όρο Νεσιτική», όπως γράφουν αρκετοί αρχαιολόγοι [κυρίως 3· αλλά και 4, 5, 6]. Η γλώσσα αυτή ήταν η επίσημη γλώσσα του Χεττιτικού βασιλείου, ομιλούμενη από την άρχουσα τάξη του. Όπως προκύπτει δε από τον μεγάλο αριθμό γραπτών κειμένων, που βρέθηκαν σε αυτήν την γλώσσα, ήταν η επίσημη γλώσσα του βασιλείου. Οι αλλαγές της μάλιστα, καθ' όλη τη διάρκεια των σχεδόν πεντακοσίων ετών χρήσης

1. Δρ. Πολιτικός Μηχανικός, Fellow ASCE, Μέλος: Εταιρεία Μελέτης Αρχαίας Ελληνικής Τεχνολογίας/ΕΜΑΕΤ.

2. Βλ. [1] σελ.18-19 & 396, υποσ. 45, που παραπέμπει επίσης στο [2].

3. Όρος που έχει επικρατήσει στη διεθνή βιβλιογραφία.

της, αντανακλούν «όχι μία απολιθωμένη γλώσσα διοίκησης», δηλαδή μιας ελίτ που διοικούσε, «αλλά μία ζώσα, ομιλούμενη γλώσσα» [1, 3].

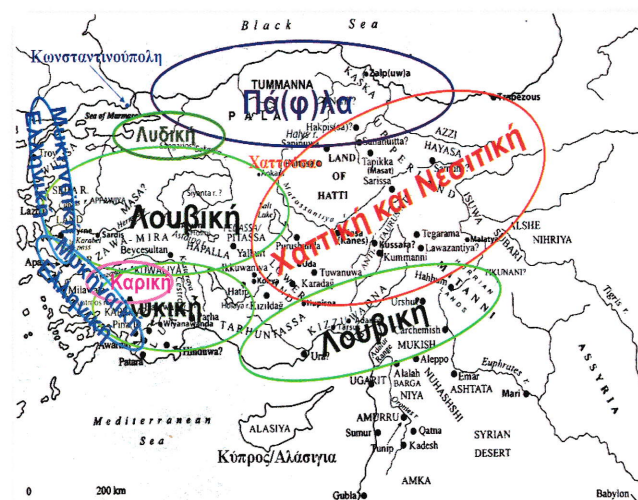

Εικόνα 1: Πόλεις στη Μικρά Ασία, στην περιοχή της Χώρας του Χάττι.

Υπάρχουν επίσης υπολείμματα της «γλώσσας του Χάττι» –Χαττικής γλώσσας– σε λίγα διασωζόμενα κείμενα, κατ'εξοχήν θρησκευτικού ή λατρευτικού χαρακτήρα. Η γλώσσα ήταν μη-Ινδοευρωπαϊκή γλώσσα και ομιλούνταν από το γηγενές υπόστρωμα του πληθυσμού. Έχει διασωθεί μόνο σε πολύ λίγα κείμενα, σε αντίθεση με την ινδοευρωπαϊκή Νεσιτική. Οι Νεσίτες ήταν Ινδοευρωπαίοι είτε «επικυρίαρχοι», είτε ειρηνικά μετακινήθηκαν προς την περιοχή της Χαττούσα [1,3]. Οι μύθοι φαίνεται ότι προέρχονταν κυρίως από το γηγενές πληθυσμιακό υπόστρωμα, γιατί μετεφράζοντο στα Νεσιτικά, από τα Χαττικά [8].

Εκτός από αυτές τις τρεις, πέντε ακόμη γλώσσες ταυτοποιήθηκαν στα αρχεία της Χώρας του Χάττι: Χουρριτικά, Λουβικά, Πα(φ)λαϊκά, Σουμεριακά και μία γλώσσα προφανώς ομιλούμενη από τους βασιλείς του Μιτάννι (ή Χουρρίτες) [1], το οποίο ήταν αντίπαλο κράτος της Χώρας του Χάττι και αντιστοιχεί -εδαφικά- στις σημερινές εκτάσεις που ζουν οι Κουρδικές φυλές στην Τουρκία αλλά και σε όλα τα σημερινά, γύρω από την Τουρκία, κράτη (Εικ. 1). Από αυτές τις γλώσσες που προαναφέρθηκαν, οι κύριες γλώσσες στο βασίλειο των Χετταίων ήταν τρεις: η Νεσιτική (μαζί με την Χαττική), η Λουβική και η Παλαϊκή, «δηλαδή η μετέπειτα, κατά τους ιστορικούς χρόνους, Παφλαγονική» [5]. Η Λουβική και η Πα(φ)λαϊκή ήταν επίσης Ινδοευρωπαϊκές γλώσσες [8]. Η Παλαϊκή ομιλείτο στο Βορρά, στην περιοχή Πάλα, που αναφέρεται στους παλαιούς Χεττιτικούς Νόμους (προ του 1400 π.Χ.), ως μία από τις τρεις υποδιαιρέσεις του Χεττιτικού κράτους, μαζί με το Χάττι και τη Λούβιγια. Η Λουβική ομιλείτο στη Δύση, στα Νότια και Νοτιοδυτικά (οι Λύκιοι ομιλούσαν μία γλώσσα πολύ όμοια με τους Λούβιους). Η

Νεσιτική ομιλείτο στην «διοικητική-γλωσσική» υποδιάρθρωση Χάττι στο κέντρο της «Χώρας του Χάττι», στην κεντρική και ανατολική Μικρά Ασία, εντός της καμπύλης του Άλυος ποταμού αλλά και εκτός (δηλαδή στην περιοχή της Καππαδοκίας), όπου ευρίσκεται η Νέσα (Εικ.1, 2). Επί πλέον, ομιλούντο η Λυκική από τους Λυκίους και η Καρική από τους Κάρες, γλώσσες πολύ κοντινά συγγενικές με τη Λουβική. Περιστασιακές μαρτυρίες υποδηλώνουν ότι η περιοχή της κλασικής Λυδίας ομιλούσε την Λουβική κατά τη δεύτερη χιλιετία π.Χ., αν και οι μαρτυρίες για πιθανό Λουβικό υπόστρωμα στη Λυδική είναι σπάνιες, ενώ η πολύ αποκλίνουσα ανάπτυξη της Λυδικής δείχνει προς μια σχετική απομόνωση [3].

Εικόνα 2' . Ομιλούμενες γλώσσες στη Χώρα του Χάττι και περιοχές που ομιλούνταν.

Από τις τρεις παραπάνω αναφερόμενες υποδιαιρέσεις του Χεττιτικού κράτους, προ του 1400 π.Χ., συμπεραίνουμε ότι οι παραπάνω τρεις κύριες γλώσσες ομιλούντο από ομάδες λαών, που έφεραν τα αντίστοιχα ονόματα: οι Νεσίτες με τους Χάττιους στην περιοχή αλλά και νότια και ανατολικά της Χαττούσα, οι Πάλα (Πάφλα) στο Βορρά, και οι Λούβιοι στην Άρζαβα (περί την κλασική Έφεσο), στις χώρες Λούκκα, δηλαδή στη Λυκία, και στην Κιζζουβάτνα, την Κιλικία της κλασικής εποχής, στο νότο.

Διαπιστώνεται λοιπόν ότι πράγματι η Χώρα του Χάττι ήταν πολύγλωσση και πολυφυλετική, απαρτιζόμενη από διαφορετικούς λαούς [1,3]. Στα Έπη, ο Όμηρος αποκαλεί τους Έλληνες, της εποχής του Τρωικού Πολέμου, με πολλά ονόματα (Δαναοί, Αχαιοί, Αργείοι, Έλληνες [μόνον για τους κατοίκους της περιοχής της Φθίας του Αχιλλέα]), αν και ομιλούσαν μία κοινή ελληνική γλώσσα με διαφορετικές τοπικές διαλέκτους. Προκύπτει το ερώτημα εάν αυτή η «πολυγλωσσία» και πολυφυλετικότητα της Χώρας του Χάττι θα μπορούσε να συνδεθεί και με ορισμένους από τους λαούς, που παρουσιάζονται από τον Όμηρο, αλλά και την υπόλοιπη αρχαία Ελληνική Γραμματεία, ως σύμμαχοι των Τρώων. Σε

4. Χάρτης από το [16]. Έχει προσαρμοσθεί από τον συγγραφέα βάσει κυρίως του [3] ως προς τις γλώσσες. Για την Μυκηναϊκή Ελληνική βάσει των [9, 10, 13, 14, 15].

επόμενα άρθρα θα επιχειρηθεί να απαντηθεί το ερώτημα αυτό.

Θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι κατά μήκος της δυτικής και της νοτιοδυτικής ακτογραμμής της Μικράς Ασίας, ομιλούντο οι γλώσσες των Μινωιτών και των Μυκηναίων Ελλήνων, όπως αποδεικνύουν οι υλικές μαρτυρίες: δηλαδή οι γλώσσες των πινακίδων Γραμμικής Α και Γραμμικής Β γραφής. Για την παρουσία Μινωιτών και Μυκηναίων στις ακτές της Μικράς Ασίας υπάρχουν πολλές σχετικές δημοσιεύσεις έγκριτων αρχαιολόγων, όπως ο μέχρι πρόσφατα επί κεφαλής της Γερμανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα καθ. Δρ. W-D. Niemeier [9, 10], ο C. Watkins [11] η καθηγήτρια στο Χάρβαρντ Emily Vermeule [12, 13], κ.ά. Επί πλέον ο Mee [14, 15] παρουσιάζει πολλά Μυκηναϊκά αντικείμενα, που έχουν έλθει στο φως στην παράκτια περιοχή της δυτικής Μικράς Ασίας: στην Ιασό, στη Μίλητο, στην Έφεσο, στην Κολοφώνα, στις Κλαζομενές κ.λπ. Η Vermeule αναφέρεται σε Μινωικά ευρήματα στις ίδιες περιοχές και συμπεραίνει ότι ο Τρωικός πόλεμος έλαβε χώρα ίσως κατά τη διάρκεια της πρώιμης Μυκηναϊκής εποχής [12, 13], πολύ πριν από τη συμβατική του χρονολόγηση (1300 έως 1200/1180 π.Χ.).

Εδώ θα πρέπει να παρατεθεί ένα απόσπασμα του Στράβωνα, που αναφέρεται στην εποχή του Τρωικού Πολέμου, και περιγράφει ότι στην Καππαδοκία, κοντά στον ποταμό Άλυ, όπου βρίσκεται και η Νέσα/ Κανές, η κοιτίδα των Χετταίων, ομιλούντο δύο γλώσσες, η Παφλαγονική και η γλώσσα της Καππαδοκίας (Str. Geogr. Geographica, 12:3:25:10-13⁵) [δηλαδή η Νεσιτική(;)]:

..... διότι πᾶσα ἡ πλησίον τοῦ Ἄλυος Καππαδοκία ὅση παρατείνει τῇ Παφλαγονίᾳ ταῖς δυσι χρῆται διαλέκτοις καὶ τοῖς ὀνόμασι πλεονάζει τοῖς Παφλαγονικοῖς .....

..... διότι ολόκληρη ἡ Καππαδοκία κοντὰ στον ποταμό Ἄλυ, ἡ ὁποία προεκτείνει τὴν Παφλαγονία, χρησιμοποιεῖ τις δύο διαλέκτους καὶ παρουσιάζει πλειοψηφία Παφλαγονικῶν ονομάτων.....

Πάντως είναι εντυπωσιακό ότι ο Στράβων, ο οποίος έζησε περί την αρχή της σύγχρονης χρονολόγησης (περίπου 64/63 π.Χ. – 24 μ.Χ.⁶), από την Αμάσεια του Πόντου, που βρίσκεται εντός της περιοχής την οποία -πολύ παλαιότερα από την εποχή του- κατελάμβανε η Χώρα του Χάττι (Εικ.1), διατηρεί την μνήμη μιας πολύγλωσσης περιοχής, γύρω από την κοιτίδα των Χετταίων, κατά την εποχή του Τρωικού Πολέμου, 1200-1400 χρόνια πριν από τον ίδιο.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μεγάλου Βασιλιά Τουνταλίου Ι/ΙΙ (1425-1400 π.Χ.), στη Χώρα του Χάττι, στα παράλια της δυτικής Μικράς Ασίας ομιλείτο πλέον η Μυκηναϊκή Ελληνική, αφού είχε ήδη συντελεσθεί η μετάβαση εξουσίας από τους «Μινωίτες» στους «Μυκηναίους» στην Κρήτη [16, 17]. Από την εποχή βασιλείας του Τουνταλίου Ι/ΙΙ ήλθαν στο φως γραπτές μαρτυρίες που ανα-

φέρονται σε μία χώρα «πέρα από τη θάλασσα», δηλαδή το Αιγαίο, που ονομαζόταν (στα Χεττιτικά κείμενα) «Αχχιγιά(βα)», αν και υπάρχουν διαφορετικές απόψεις μεταξύ των αρχαιολόγων για την ταυτοποίησή της. Σήμερα κατά μεγάλη πλειοψηφία γίνεται δεκτό ότι η χώρα Αχχιγιά(βα) είναι η «Χώρα των Αχαιών», η Αχαΐα⁷. Η αρίθμηση Ι/ΙΙ για τον Τουνταλίου δίδεται σε έναν ή δύο, περίπου σύγχρονους, βασιλείς με το όνομα αυτό. Επειδή οι περισσότεροι αρχαιολόγοι θεωρούν ότι υπήρξε μόνον ένας βασιλιάς με το όνομα αυτό κατά τον 15ο αιώνα π.Χ., του αποδίδουν την αρίθμηση Ι/ΙΙ για να μην επέρχεται διαφοροποίηση στην αρίθμηση των μετέπειτα Τουνταλίου ΙΙΙ και ΙV.

Στην Χατούσα, και μάλιστα στο ανάκτορο (Εικ.3 και 4), ήλθε στο φως το κύριο αρχείο του βασιλείου, που περιέχει έναν πολύ μεγάλο αριθμό πινακίδων, με κείμενα τα οποία είχαν γραφεί στις παραπάνω γλώσσες. Στις Χεττιτικές αυτές πινακίδες, που αποκρυπτογραφήθηκαν από τον Hrozny την αρχή του 20ου αιώνα, ο Emil Forer, το 1920, ανέγνωσε ονόματα τα οποία, κατ' αυτόν, είναι η απόδοση των αντίστοιχων Μυκηναϊκών Ελληνικών ονομάτων, στη γλώσσα της Χώρας του Χάττι: Αχχιγιάβα /Αχαΐα /'Χώρα των Αχαιών', Ατταρισσίγια(ς) /Άτρεύς, Ταβαγκαλάβα / Έτεοκλές/ Έτεοκλής, κ.λπ. Ο Forer αντιμετώπισε δριμεία επίθεση για τις απόψεις του από διαφωνούντες αρχαιολόγους, με αποτέλεσμα να μην εξελιχθεί η ακαδημαϊκή του καριέρα, όμως σήμερα σε γενικές γραμμές οι απόψεις του γίνονται αποδεκτές: η Αχχιγιάβα είναι η Χώρα των Αχαιών.

Εικόνα 3⁸. Χατούσα, ο λόφος της βασιλικής ακρόπολης, Büyükkale, όπου τα ανάκτορα.

Εικόνα 4. Ο χώρος αρχείων πινακίδων του ανακτόρου της Χατούσα.

5. Απόδοση στην σύγχρονη ελληνική από τον συγγραφέα.

6. Wikipedia, Strabo.

7. Αχχιγιά(βα)=«Χώρα των Αχαιών», «Αχα(γ)ιά/Akhaiā=Αχαΐα», επίθετο της θεάς Δήμητρας, που είναι ενδεικτικό της περιοχής κυριαρχίας των Αχαιών ([18], του Gregory Nagy, καθηγητή Κλασικής Ελληνικής και Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο Harvard). Ομοίως βλ. και [19].

8. Φωτογραφίες στις Εικ.3 και 4, από τον συγγραφέα, Νοέμβριος 2011.

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι στα Αιγυπτιακά αρχεία είχαν αναγνωσθεί τα ονόματα *Κεφτιού/Κρήτες*, και *(Ν)Τανάγια/ Δαναοί*. Οι Κεφτιού αρχίζουν να αναφέρονται, στις Αιγυπτιακές αρχαιολογικές μαρτυρίες, περί το 2000 π.Χ., και σταματούν - με κάποιες εξαιρέσεις - από το 42ο έτος της βασιλείας του Φαραώ Τούθμωση III, περί το 1462/1437 π.Χ., ενώ ταυτόχρονα, το ίδιο έτος, αναφέρονται για πρώτη φορά οι *(Ν)Τανάγια*, οι οποίοι εμφανίζονται μέχρι το τέλος της βασιλείας του Φαραώ Τουταγχαμών, περί το 1351/1327 π.Χ.. Στις Χεττιτικές πινακίδες, παρουσιάζονται

αντίστοιχα οι Αχχιγιάβα, και μάλιστα ενεργοί στρατιωτικά στην Μικρά Ασία, με στρατιωτική δράση του Ατταρισσία, «ηγεμόνα της Αχχιγιά», πριν από το 1400 π.Χ., κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μεγάλου Βασιλιά Τουνταλίου I/II, ή λίγο πριν από αυτήν.

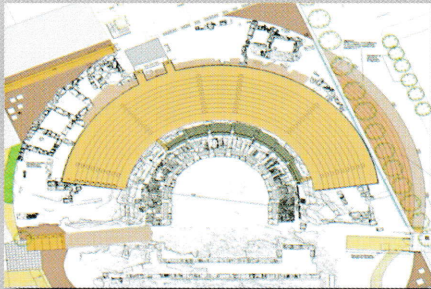
Τα γραπτά και υλικά ευρήματα για την Αχχιγιάβα (στο Χάττι) και την (Ν)Τανάγια (στην Αίγυπτο) και η συσχέτισή τους με τους Μυκηναίους Έλληνες θα παρουσιασθούν στη συνέχεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- [1] Bryce, T. 2005. *The Kingdom of the Hittites*, NY, Oxford University Press, 2nd edition.
- [2] Singer, I. 2011. *The Calm Before the Storm: Selected Writings of Itamar Singer on the End of the LBA in Anatolia and the Levant* (series: *Writings from the Ancient World Supplement*), Leiden.
- [3] Melchert, C.H. 2003. Introduction, Chapter 1, Chapter 2, in C.H. Melchert, (ed.), *The Luwians*, Leiden, Brill, 1-26.
- [4] Hawkins, J.D. 2003. *Scripts and Texts*, in C.H. Melchert, (ed.), *The Luwians*, Leiden, Brill, 128-169.
- [5] Watkins, C. 2008. Hittite, in R.D. Woodard, (ed.), *The Ancient Languages of Asia Minor*, NY, Cambridge University Press, 6-30.
- [6] Seeher, J. 2006. *Hattusha Guide - A Day in the Hittite Capital*, 3rd revised edition, Cihangir – Istanbul, Ege Yayinlari.
- [7] Güterbock, H.G. 1997. Reprint of 1958. Kaneš and Neša: Two Forms of One Anatolian Place-Name?, first publication *Eretz Israel*(5), reprinted in H.A. Hoffner Jr., (ed.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, Chicago, the Oriental Institute of the University of Chicago, 187-190.
- [8] Güterbock, H.G. 1997. Reprint of 1961. Hittite Mythology, first publication in *Mythologies of the Ancient World*, S. N. Kramer, 139-179, reprinted in H.A. Hoffner Jr., (Ed.), *Perspectives on Hittite Civilization: Selected Writings of Hans Gustav Güterbock*, Chicago, the Oriental Institute of the University of Chicago, 49-62, 1961.
- [9] Niemeier, W-D. 1999. The Minoans of Miletus, in P. Betancourt/V. Karageorghis/R. Laffineur/W-D. Niemeier, (Eds.), *MELETEMATA - Studies in Aegean Archaeology Presented to Malcolm H. Wiener as He Enters his 65th Year*, *Aegaeum* 20, vol.II, 543-554.
- [10] Niemeier, W-D. 1998. The Mycenaeans in Western Anatolia and the Problem of the Origins of the Sea Peoples, in S. Gitin/A. Mazar/E. Stern, (Eds.), *Mediterranean Peoples in Transition – Thirteenth to Early Tenth Centuries BCE*, in Honor of (fs) Professor Trude Dothan, Israel Exploration Society, 17-65.
- [11] Watkins, C. 1986. The Language of the Trojans, in M. Mellink, (ed.), *Troy and the Trojan War - A Symposium Held at Bryn Mawr College*, Bryn Mawr, PA, 45-62.
- [12] Vermeule, E.D.T. 1986. Priam's Castle Blazing - A Thousand Years of Trojan Memories, in M. Mellink, (ed.), *Troy and the Trojan War - A Symposium Held at Bryn Mawr College*, Bryn Mawr, PA, 77-92.
- [13] Vermeule, E.D.T. 1983. Response to Hans Güterbock - (The Hittites and the Aegean World: Part 3). *AJA*,(87):2:Apr.:141-143.
- [14] Mee, C. 2008. Mycenaean Greece, the Aegean and Beyond, in C.W. Shelmerdine, (ed.), *The Cambridge Companion to the Aegean Bronze Age*, Cambridge University Press, 362-386.
- [15] Mee, C. 1998. Anatolia and the Aegean in the Late Bronze Age, in E.H. Cline/D. Harris-Cline, (Eds.), *The Aegean and the Orient in the Second Millenium*, *Aegaeum* 18, 137-148.
- [16] Γιαννακός, Κ. 2016. Τεχνολογία, Μαρτυρίες και η Χρονολόγηση του Τρωικού Πολέμου - Μυκηναϊκά Ευρήματα σε Χαπούσσα, Μικρά Ασία, Αίγυπτο, Κύπρο, Λεβάντε, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα.
- [17] Giannakos, K. 2016. Cutting-Edge Technology and Know-How of Minoans/Mycenaeans during LBA and Possible Implications for the Dating of the Trojan War, *TALANTA*(XLVI-XLVII), 2014-2015, 51-79.
- [18] Nagy, G. 2015. East of Achaeans: Making up for a missed opportunity while reading Hittite texts, <http://classical-inquiries.chs.harvard.edu/east-of-the-achaeans-making-up-for-a-missed-opportunity-while-reading-hittite-texts> [προσφέρθηκε ευγενικά από τον καθηγητή Nagy στον συγγραφέα].
- [19] Beckman, G./T. Bryce/E. Cline 2011: *The Ahhiyawa Texts* (series: *Writings from the ancient world*, vol. 28), Atlanta, GA/Leiden [2012].

Εν τέλει...

Μετατροπή του αρχαίου θεάτρου Ζέας σε χώρο φιλοξενίας παραστάσεων

Εν τέλει... η διαδικασία για την έναρξη των εργασιών μετατροπής του αρχαίου θεάτρου Ζέας σε έναν χώρο που θα μπορεί να φιλοξενεί παραστάσεις βρίσκεται στην τελική ευθεία. Τη χρηματοδότηση, όπως είναι γνωστό, έχει αναλάβει η Περιφέρεια. «Φέτος το καλοκαίρι σχεδιάζουμε να πραγματοποιηθεί μία προδρομική εκδήλωση, και από το καλοκαίρι του 2018 ελπίζουμε ότι θα μιλήμε για το Φεστιβάλ Πειραιά», υπογραμμίζει η έφορος Στέλλα Χρυσουλάκη. Η σχετική μελέτη (που επίσης χρηματοδοτήθηκε από την Περιφέρεια) αφορά «μία πρόσθετη αναστρέψιμη κατασκευή καθισμάτων θεατών, η οποία θα μπορεί να αποσυναρμολογείται τους χειμερινούς μήνες», εξηγεί ο αρχιτέκτονας Γιώργος Αντωνίου. Παράλληλα, σε ένα τμήμα του μνημείου θα αναστηλωθούν από μία έως τρεις σειρές εδώλια, έτσι ώστε να ανακτηθεί η αίσθηση της αρχικής μορφής του θεάτρου.

Οι υποδομές για την εξυπηρέτηση των θεατών, και ενδεχομένως των συντελεστών των παραστάσεων, θα διαμορφωθούν μέσα στο παλιό αρχαιολογικό μουσείο. Στο κτίριο θα στεγαστούν και οι «προσθήκες», που έχει ανάγκη το νέο μουσείο για να αυξήσει την επισκεψιμότητά του (δηλαδή πωλητήριο, καφέ και αίθουσα περιοδικών εκθέσεων). Τα σχέδια για το λεγόμενο «πολιτιστικό τετράγωνο» περιλαμβάνουν, επίσης, την κατεδάφιση των απαλλοτριωμένων σύγχρονων κτιρίων. Τέλος, έχει κατατεθεί και η πρόταση κατεδάφισης είτε της προέκτασης του παλιού μουσείου (που έχει χαρακτηριστεί διατηρητέα παρότι χτίστηκε αρκετές δεκαετίες μετά το αρχικό νεοκλασικό κτίσμα), είτε τουλάχιστον της «προεξοχής», η οποία καλύπτει ένα τμήμα του αρχαίου θεάτρου.

Υποβρύχια έρευνα εντόπισε το χώρο συγκέντρωσης του ελληνικού στόλου την παραμονή της ναυμαχίας της Σαλαμίνας

Εν τέλει... όπως μας πληροφορεί το υπουργείο Πολιτισμού, τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2016 διεξήχθη υποβρύχια αναγνωριστική

έρευνα στις ανατολικές ακτές της Σαλαμίνας, στην περιοχή Αμπελακίου-Κυνόσουρας. Πρόκειται για τον χώρο ο οποίος υπήρξε εμπορικός και πιθανότατα πολεμικός λιμένας της Κλασικής και Ελληνιστικής πόλης-δήμου της Σαλαμίνας, ο σημαντικότερος και πλησιέστερος του Αθηναϊκού κράτους, μετά από τους τρεις λιμένες του Πειραιώς (Κάνθαρο, Ζέα, Μουνικία). Πρόκειται, ακόμη, για τον χώρο συγκέντρωσης τμήματος του ενωμένου Ελληνικού στόλου την παραμονή της μεγάλης ναυμαχίας του 480 π.Χ., ο οποίος γειτνιάζει με τα σημαντικότερα μνημεία της Νίκης: το πολυάνδρειον (τύμβος) των Σαλαμινομάχων και το Τρόπαιον, επί της Κυνόσουρας. Αναφορές στον αρχαίο λιμένα της Σαλαμίνας βρίσκουμε στα έργα του γεωγράφου Σκύλλακος (του

4ου αι. π.Χ.), του γεωγράφου Στράβωνος (του 1ου αι. π.Χ.-1ου αι. μ.Χ.) και του περιηγητή Πausανία (του 2ου αι. μ.Χ.).

Επίσης, επιβεβαιώθηκε από την έρευνα ότι διατηρούνται καταβυθισμένες αρχαιότητες και στις τρεις πλευρές του Όρμου του Αμπελακίου (βόρεια, δυτική και νότια), «οι οποίες σταδιακά βυθίζονται και αναδύονται, ανάλογα με τη μεταβολή της στάθμης της θάλασσας, η πτώση της οποίας, ιδιαίτερα τον μήνα Φεβρουάριο, φθάνει το μισό μέτρο. Στα αρχαία κατάλοιπα που αναγνωρίστηκαν στον αιγιαλό και σε ρηχά ύδατα περιλαμβάνονται: λιμενικές δομές, οχυρωματικές κατασκευές και διάφορες κτιριακές εγκαταστάσεις.

Μετά από αεροφωτογράφιση, φωτογραφιομετρική επεξεργασία και τοπογραφική και αρχιτεκτονική τεκμηρίωση όλων των ορατών στοιχείων, προέκυψε ο πρώτος ενάμιση αρχαιολογικός χάρτης της περιοχής, που θα αποτελέσει τη βάση για τη συνέχιση της έρευνας κατά τα επόμενα έτη προστίθεται στην ανακοίνωση.

Παράλληλα, τονίζεται ότι εξελίχθηκε και η γεωφυσική και γεωαρχαιολογική έρευνα, από την ομάδα του Πανεπιστημίου Πατρών, που επέφερε υψηλής ποιότητας ψηφιακά δεδομένα τα οποία «αναμένεται να συμβάλουν σημαντικά στην ανασύνθεση της παράκτιας παλαιογεωγραφίας της περιοχής».

Ένα μουσείο για τους «δεσμώτες» του Φαληρικού Δέλτα

Εν τέλει... με δωρεά του Ιδρύματος Σ. Νιάρχος και την «υπογραφή» του Ρέντο Πιάνο αρχιτέκτονα του Κέντρου Πολιτισμού Ίδρυμα Σ. Νιάρχος (ΚΠΙΣΝ), θα κατασκευαστεί μουσείο για τους «δεσμώτες» του Φαληρικού Δέλτα σχεδιασμένο Αν και ο σχεδιασμός του βρίσκεται ακόμα σε πολύ αρχικό στάδιο, όλα δείχνουν πως τα πράγματα έχουν πάρει αυτή την κατεύθυνση.

«Είναι θετική η πρόθεση του Ιδρύματος και προχωρεί στη διερεύνηση όλων των παραμέτρων», δήλωσε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ ο Θεόδωρος Μαραβέλλης, Διευθυντής Τεχνικού Τμήματος του Ιδρύματος Σ. Νιάρχος, σχετικά με τη χορήγηση δωρεάς για την κατασκευή ενός μουσείου στο σημείο εύρεσης των «δεσμών». Παράλληλα, τόνισε ότι συνεχίζονται οι συνεννοήσεις με το Υπουργείο Πολιτισμού που έκανε το σχετικό αίτημα, οι οποίες ξεκίνησαν με την προηγούμενη ηγεσία του ΥΠΠΟ.

«Το έργο είναι πολύ σύνθετο από κάθε πλευρά, τόσο ως προς την αρχαιολογική εκσκαφή, όσο και πολεοδομικά, μελετητικά και κατασκευαστικά». Σε τι κατάσταση, όμως, βρίσκονται αυτή τη στιγμή τα ευρήματα, αλλιώς και ο χώρος της ανασκαφής;

«Σήμερα το πολυάνδριο είναι προστατευμένο, κάτω από κέλυφος για την κατασκευή του οποίου συνεργάστηκαν οι υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Όλα τα παραπάνω χρηματοδοτούνται από το ΥΠΠΟ και περιμένουμε από το Ίδρυμα Στ. Νιάρχος

την κατάθεση μελέτης για την ανάδειξη του χώρου», δήλωσε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ η γγ του ΥΠΠΟΑ, Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη.

Το μουσείο, όταν δημιουργηθεί, θα προστατεύει και θα αναδεικνύει κατάλληλα τα ευρήματα τα οποία δεν θα μετακινηθούν, όπως είχε κρίνει το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο τον Απρίλιο του 2016, λόγω της μεγάλης ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας τους.

«Δεν είναι απλώς ένας αρχαιολογικός χώρος. Είναι χώρος ταφής (ίσως και εκτέλεσης) που δίνει τη χροιά του ιστορικού τόπου και με αυτή την έννοια είναι υποχρεωτικό να «εγκλωβίσει» τα αρχαία εκεί ακριβώς που βρέθηκαν», δήλωσε στο ΑΠΕ-ΜΠΕ η Στέλλα Χρυσουλάκη, προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, Πειραιώς και Νήσων, επικεφαλής των ανασκαφών στο ΚΠΙΣΝ.

